

*М.Я. Нагірняк, канд. іст. наук, доцент
(Львівський державний університет безпеки життєдіяльності)
Н.І. Мачинська, канд. пед. наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

У статті розкрито практичні аспекти організації навчального процесу у вищому навчальному закладі, що спрямовані на засвоєння систематизованих знань, отримання професійних умінь, формування особистісних якостей студентів. Проаналізовано значення самостійної позааудиторної роботи студентів, обґрунтовано роль новітніх інтерактивних методів навчання – навчальної дискусії, мозкового штурму, кооперативного навчання.

Ключові слова: навчальний процес, педагогічна технологія, самостійна робота, інтерактивні методи, індивідуальне завдання.

У сучасних умовах інтенсивного соціально-економічного розвитку суспільства винятково важливого значення набуває підвищення освітнього рівня підготовки висококваліфікованих спеціалістів для всіх галузей діяльності, збагачення інтелектуального та творчого потенціалу.

Важливою умовою розв'язання цього завдання є необхідність озброєння спеціалістів, яких готує вища школа, умінням володіти знаннями, здатних до вільного професійного спілкування як із вітчизняними, так і зарубіжними колегами, які могли б користуватися оригінальною літературою, що сприятиме ефективності виконання професійних завдань. Особливого суспільного значення набуває вивчення наук гуманітарного циклу у вищих навчальних закладах силових структур та відомств, оскільки їх знання є суттєвим фактором високої фахової компетенції майбутніх спеціалістів.

Проблему організації навчального процесу у вищому навчальному закладі досліджували різні дослідники, зокрема: Болубаш Я.Я. (розробляв теоретичні основи організації навчального процесу у вищих закладах освіти); Гончаренко С.У. (обґрунтував аспекти методики як науки); Нагаєв В.М. (розробив теоретичні та методичні засади методики викладання у вищій школі); Оргинський В.Л. (розкрив практичні та теоретичні основи педагогіки вищої школи для вищих навчальних закладів силових структур та відомств) та інші.

Мета статті полягає у визначенні та обґрунтуванні практичних аспектів організації навчального процесу у вищому навчальному закладі системи МВС та МНС.

Із метою покращення якості освіти студентів вищої школи багато викладачів застосовують у своїй діяльності інноваційні технології організації навчального процесу, сподіваючись на позитивне ставлення молоді до навчання, розвиток у них бажання підвищувати свій розумовий потенціал.

Педагогічна технологія – це комплексна інтегративна система, що включає упорядкований комплекс операцій і дій, його процесуальні аспекти, що спрямовані на засвоєння систематизованих знань, отримання професійних умінь, формування особистісних якостей студентів, визначених цілями навчання [9].

Педагогічна технологія повинна задовольняти основним методологічним вимогам (критеріям технологічності):

- *концептуальність* (кожній педагогічній технології повинна бути притаманна опора на визначену наукову концепцію, що включає філософське, психологічне, дидактичне і соціально-педагогічне обґрунтування досягнення освітніх цілей);

- *системність* (педагогічна технологія повинна мати всі ознаки системи: логіка процесу, взаємозв'язок усіх його частин, цілісність);
- *керованість* припускає можливість діагностичного цілепокладання, планування, проектування процесу навчання, поетапної діагностики, варіювання засобами і методами з метою корекції результатів;
- *ефективність* (сучасні педагогічні технології існують у конкурентних умовах і повинні бути ефективними за результатами й оптимальними витратами, гарантувати досягнення визначеного стандарту навчання);
- *відтворюваність* має на увазі можливість застосування (повторення, відтворення) педагогічної технології в інших однотипних освітніх установах, іншими суб'єктами.

Але будь-яка технологія повинна опиратися на нормативну базу та основні теоретичні положення організації навчального процесу.

Навчально-виховний процес у вищих навчальних закладах силових структур та відомств регулюється нормативними документами як відповідних міністерств, так і Міністерством освіти та науки, молоді та спорту України. Одним із структурних компонентів навчального процесу виступає самостійна робота студентів.

“Позааудиторна самостійна робота – різноманітні види індивідуальної і колективної навчальної діяльності студентів, які здійснюються вдома за завданням викладача, під його керівництвом, однак без його безпосередньої участі. Реалізація цих настанов вимагає від студентів активної розумової діяльності, самостійного виконання різних пізнавальних завдань, застосування раніше засвоєних знань” [3].

Запорукою ефективно організації процесу навчання у вищому навчальному закладі є організація науково-дослідної роботи слухачів, що ґрунтується на принципі індивідуального підходу і є різновидом позааудиторної самостійної роботи студента. Науково-дослідна робота визначається наявністю таких чинників:

1. Чітко визначена стратегія вищого навчального закладу щодо організації наукової роботи, місце науково-дослідної роботи студентів у процесі їх фахової підготовки, створення для цього належних умов.
2. Науковий рівень кадрового забезпечення кафедр, що здійснюють підготовку майбутніх фахівців. Наукова компетентність викладачів, визнання їх авторитету як дослідників формує відповідне інтелектуальне середовище, внаслідок чого студенти здобувають професійну освіту.
3. Стан розробки наукових проблем на кафедрах, що забезпечують підготовку фахівців.
4. Поінформованість студентів про наукові здобутки викладачів, що беруть участь у навчально-виховному процесі та досягнення студентів у науковій роботі.
5. Урахування досягнень студентів у науково-дослідній роботі при визначенні їх особистого рейтингу успішності впродовж усього періоду навчання у ВНЗ.
6. Забезпечення високого наукового рівня викладання навчальних дисциплін.
7. Особиста зацікавленість кожного викладача в залученні студентів до творчої наукової співпраці в процесі оволодіння дисциплінами фахової підготовки, до участі в роботі студентських наукових гуртків.
8. Ознайомлення студентів із методичними розробками науково-педагогічних працівників із питань підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах силових структур [3].

Усі світові стандарти в основу навчання ставлять самостійну, творчу роботу того, хто навчається. На цьому принципі базуються і новітні, включно інформаційні, технології навчання. У структурі навчального навантаження студента за системою ECTS індивідуальна робота також розглядається як один із основних компонентів навчальної діяльності, де вона займає значну частину його навчального навантаження.

Індивідуальна робота студента є формою організації навчального процесу, яка передбачає створення умов для якнайповнішої реалізації творчих можливостей студентів через індивідуально-спрямований розвиток їх здібностей, науково-дослідну роботу й творчу діяльність.

Індивідуальна робота пов'язана з урахуванням індивідуальних відмінностей студентів, таких як характер протікання процесу мислення, рівень знань і умінь, працездатність, рівень пізнавальної і практичної самостійності, рівень вольового розвитку тощо.

Індивідуальна робота передбачає створення умов для розкриття індивідуальних творчих здібностей студентів. Студент може виконувати індивідуальну роботу як під керівництвом викладача так і самостійно у позааудиторний час за окремим графіком з урахуванням особистих потреб і можливостей [5, с. 105].

Індивідуальні завдання є однією із форм організації навчання у вищій школі, яка має на меті поглиблення, узагальнення та закріплення знань, які студенти одержують в процесі навчання, а також застосування цих знань на практиці.

До індивідуальних завдань відносяться реферати, розрахункові, графічні, курсові та дипломні проекти (роботи) тощо.

Індивідуальна робота студентів (слухачів) передбачає одну з форм – **індивідуальні навчально-дослідні завдання**.

Індивідуальне завдання – це форма організації навчального процесу, яка має на меті поглиблення, узагальнення та закріплення знань, які студенти отримують у процесі навчання, а також застосування цих знань на практиці. Індивідуальне завдання виконує студент самостійно під керівництвом науково-педагогічних працівників. Як правило, індивідуальні завдання виконуються окремо кожним студентом за власним вибором. У тих випадках, коли завдання мають комплексний характер, до їх виконання можуть залучатися кілька студентів, у тому числі ті студенти, які навчаються на різних факультетах і спеціальностях.

Відповідно до інноваційних технологій навчання, різновидністю індивідуальних занять є індивідуальні науково-дослідні завдання.

Індивідуальне науково-дослідне завдання є видом позааудиторної індивідуальної роботи студента навчального чи навчально-дослідницького характеру, яке використовується в процесі поглибленого вивчення програмного матеріалу навчального курсу на основі здобутих знань, умінь і навичок у процесі аудиторних занять. Воно може охоплювати декілька тем або зміст навчального курсу в цілому. ІНДЗ спрямоване на самостійне вивчення частини програмного матеріалу, систематизацію, поглиблення, узагальнення, закріплення, практичне застосування знань студента з навчального курсу та розвиток навичок самостійної роботи [4, с. 19].

Серед ІНДЗ найпоширенішими є: конспект із теми (модуля) за заданим планом або планом, який студент розробив самостійно; реферат з теми (модуля) або вузької проблематики; анотація прочитаної додаткової літератури з курсу, бібліографічний опис, історичні розвідки тощо.

Перетворення навчання у самонавчання, коли студент ставить в умови, у яких він повинен одержувати знання в основному за рахунок творчої самостійної роботи, самостійно шукаючи потрібну для виконання навчальних завдань інформацію та творчо її опрацьовуючи з тим, щоб зробити необхідні висновки та отримати обумовлені навчальним завданням результати – забезпечує становлення автономії студента. Розвиток такої навчальної автономії потребує забезпеченості навчальними матеріалами та літературою для самостійної роботи, можливостями постійного користування студентами інформаційними технологіями, зокрема Інтернетом.

Упровадження навчальної автономії потребує і суттєвої зміни ролі викладача в навчальному процесі. Із людини, яка дає знання та перевіряє їх засвоєння студентами, викладач перетворюється на організатора їх роботи з самостійного пошуку, творчого створення та опрацьовування цих знань. Його головна функція – давати студентам напрямки та орієнтири, а також необхідну допомогу в творчому самонавчанні. Така функція передбачає й те, що залучення викладачем студентів до виконання навчально-дослідної та науково-дослідної роботи стає прямим службовим обов'язком, без виконання якого викладач не може вважатися таким, який повністю відповідає професійним вимогам до нього [7].

Забезпечення навчальної автономії студента часто пов'язують з педагогічною технікою науково-педагогічних працівників, що складається з великої кількості прийомів, які підтримують один одного, складаються в дещо цілісне, в систему. Педагогічна техніка викладача ґрунтується на базових принципах. Спробуємо їх проаналізувати.

1. Принцип вільного вибору. У будь-якій навчальній чи керуючій дії, де тільки можливо, надавати студенту право вибору. Але з однією важливою умовою – право вибору завжди врівноважується усвідомленою відповідальністю за свій вибір.

2. Принцип відкритості. Не лише давати знання, а ще й показувати їх межі. Ставити перед студентами проблеми, вирішення яких лежить за межами курсу, що вивчається.

3. Принцип діяльності. Необхідно організувати засвоєння студентами знань, умінь, навичок переважно у формі діяльності. Регулярно контролювати процес навчання за допомогою розвиненої системи прийомів зворотного зв'язку.

4. Принцип ідеальності (високого ККД). Максимально використовувати можливості, знання, захоплення самих студентів з метою підвищення результативності та зменшення витрат у процесі навчання. Ідеальність дії (або її ККД) тим вища, чим більша користь і менші витрати. Чим більша активність, самоорганізація студентів, тим вище ідеальність навчальної або керуючої дії. Принцип ідеальності припускає активне залучення студентів до керування своїм колективом, і тоді вони самі навчають один одного [1, с. 7-10].

Вагоме значення у визначенні практичних аспектів в організації навчального процесу відіграє оптимальний вибір методів навчання. Вимоги, які висувають до підготовки спеціалістів у сучасному суспільстві, передбачають використання інтерактивних методів навчання. Один із таких методів – навчальна дискусія. Основна мета дискусії – не в тому, щоб довести перевагу своєї ідеї, а в тому, щоб відкинути помилкові переконання, дійти згоди.

Творча дискусія можлива практично з будь-якої теми за таких умов: проблемна постановка питань; керування дискусією за допомогою нових питань, які потребують поглиблення або продовження суперечки; підведення учасників дискусії до узагальнення підсумків; педагогічний такт ведучого (не допускати іронічних зауважень, не давати виступам оцінки, не нав'язувати свою думку, а наводити аргументи).

Основні методи дискусії такі: порушення вузлових питань з вивченого матеріалу, а не випадкових, другорядних; попереднє ознайомлення слухачів з основними положеннями теми, яка обговорюється.

Щоб вести дискусію вправно, треба: добре знати предмет, позицію і аргументи опонента; не допускати відступу від теми дискусії, підміни понять. Закінчення дискусії має бути не просто припиненням виступів за відсутністю бажаних або часу, а логічним підведенням розмови до висновку, якого намагається дійти ведучий, що визначив мету, зміст, хід і підсумки заняття. Тільки тоді дискусія сприятиме творчому засвоєнню вивченого матеріалу [8].

Іншим методом, який будується на комунікативній взаємодії, є *мозковий штурм*. Суть його – це кількість вербальних і записаних ідей без будь-якої спроби їх оцінки. Основна мета – розвиток творчої манери мислення. Йдеться про те, що студенти мають “мислити голосно, не чекаючи, доки їхні вислови складуться в логічну та послідовну єдність”. Це дає можливість студентам швидко накопичити багато конкурентних підходів, які взаємодоповнюються і розв'язують проблеми. Цей метод належить до дидактичних ігор, знайомих також під іншими назвами: фабрика ідей, біржа ідей, ярмарок ідей. Час тривання “штурму” лімітований, а всі ідеї учасників записуються на папері або на плівці. Після цього проводиться спільна дискусія.

Необхідно зазначити дидактичні цінності мозкового штурму:

- це активна форма роботи, гарний додаток і протизавага репродуктивним формам навчання;
- студенти розвивають та удосконалюють уміння стисло та чітко висловлювати свої думки;
- учасники “штурму” навчаються слухати й чути одне одного, особливо цьому сприяє викладач, заохочуючи тих, хто прагне до розвитку пропозицій своїх одногрупників;

- науково-педагогічним працівникам легко підтримати “важкого” студента, звернувши увагу на його ідею;
- набуті рішення часто дають нові підходи до вивчення теми;
- мозковий штурм викликає велику цікавість студентів, на його основі легко організувати ділову гру [1].

Мозковий штурм пройде успішно, якщо завдання має велику кількість можливих рішень, повинно припускати кілька можливих гіпотез-пояснень.

Слід відзначити, що в більшості навчальних дисциплін можна виокремити проблеми дискусійного характеру. На таких заняттях позитивний результат дає інтелектуальне змагання студентів. Зміст такого змагання студентів можна умовно розділити на декілька складових. *По-перше*, важливе місце відводиться підготовчій роботі викладача, яка здійснюється заздалегідь до початку навчальних занять і містить: підготовку для студентів індивідуальних творчих завдань; розподіл кожного індивідуального творчого завдання на дві протилежні проблеми (наприклад, якісь моменти філософсько-педагогічних поглядів стародавніх філософів позначаються знаком “плюс”, а якісь – знаком “мінус”); підготовку відповідей на кожну з цих проблем; визначення оцінок правильних відповідей студентів у балах (наприклад, 50 % правильних відповідей студентів на кожну із проблем оцінюється трьома балами; 70-80 % – чотирма балами; 90-100 % – п’ятьма балами).

По-друге, істотне значення має організаційна робота викладача зі студентами. Вона полягає в тому, що викладач видає студентам індивідуальні творчі завдання (за списком групи та з відповідними знаками “плюс” і “мінус”) і розподіляє студентську семінарську групу на дві підгрупи підтримки з присвоєнням їм відповідно знаків “плюс” і “мінус”.

У ході заняття студенти розподіляють аудиторну дошку на дві половини з присвоєнням їм відповідно знаків “плюс” та “мінус”, у скороченому вигляді на своїх половинах дошки записують відповіді на поставлені проблеми по черзі обґрунтовують їх в усній формі. У дискусії студентів-опонентів беруть участь члени підгруп підтримки [2].

Одним із новітніх методів навчання виступає метод кооперативного навчання. Воно базується на спільній роботі студентів над навчальними завданнями проблемного характеру (наприклад, у виконанні навчальних проектів), коли рішення досягається через поєднання зусиль, тобто кооперацію студентів, які колективними зусиллями досягають спільної мети. Кооперативне навчання сприяє об’єднанню знань, навичок та вмінь студентів, їх здібностей та можливостей, що створює умови для взаємонавчання. Студенти починають вчитися один в одного, так що потенціали всіх “присвоюються” кожним, у результаті чого загальний прогрес у навчанні значно прискорюється. Кооперативне навчання вимагає такої організації навчального процесу, при якій як в аудиторії, так і за її межами студенти постійно працюють у парах та малих групах, звітуючи про результати самосійної колективної роботи як викладачеві, так і всій своїй академічній групі в цілому [7].

Із метою ефективності навчання за методом кооперації доцільно змінювати склад груп для того, щоб студенти отримали можливість порівняти власні навчальні та навчально-пошукові досягнення з особистими результатами своїх однокласників.

Таким чином, проблема вибору практичних аспектів організації навчального процесу залишається актуальною і потребує особливо ретельного підходу в умовах реформування системи вищої освіти, враховуючи вимоги євроінтеграційних процесів.

У сучасному світі вища освіта є фундаментом розвитку людства і кожного суспільства зокрема. Безумовно, вона також є гарантом індивідуального розвитку особистості, сприяє формуванню інтелектуального, духовного і виробничого потенціалу суспільства. Тому розвиток освіти повинен гармонійно поєднуватися з розвитком держави, в якій кожна особистість отримала б сприятливі умови для повноцінного індивідуального розвитку, задоволенню як інтелектуальних, так і матеріальних потреб.

Список літератури:

1. Гін В.І. Прийоми педагогічної техніки / В.І. Гін – Харків: В-во “Ранок”, 2007. – 176 с.
2. Мачинська Н.І. Дискусійні методи у процесі викладання педагогіки: Методичні рекомендації / Н.І. Мачинська. – К.: Міленіум, 2006. – 28 с.
3. Мачинська Н.І. Методичні рекомендації щодо організації самостійної роботи студентів при вивченні дисциплін загально педагогічного циклу / Н.І. Мачинська. – К.: Міленіум, 2006. – 28 с.
4. Методичні рекомендації щодо організації навчального процесу за кредитно-модульною системою у Львівському державному університеті внутрішніх справ / [Гришук В.К., Жидецький Ю.Ц., Мачинська Н.І. та ін.]. – Львів: ЛьвДУВС, 2008. – 36 с.
5. Нагаєв В.М. Методика викладання у вищій школі: Навчальний посібник/ В.М. Нагаєв. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 232 с.
6. Підласий І.П. Продуктивний педагог. Настільна книга вчителя / І.П. Підласий. – Харків: Вид. група “Основа”, 2009. – 360 с.
7. Сисоєва С.О., Мачинська Н.І. Загальнопедагогічна підготовка майбутнього вчителя у педагогічному коледжі: технологічні аспекти: Навчально-методичний посібник. – К.: Міленіум, 2006. – 154 с.
8. Цуканова Т. Створення навчальних закладів приватної форми власності. Соціально-педагогічні та організаційно-юридичні умови // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.duer.edu/section/uk.html>.
9. Чернилевский Д.В. Дидактические технологии в высшей школе: Учеб. пособие для вузов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002 – 437 с.

М.Я. Нагирняк, Н.И. Мачинская

ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА В ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ

В статье раскрываются практические аспекты организации учебного процесса в вузе, направленные на усвоение систематизированных знаний, получения профессиональных умений, формирование личностных качеств студентов. Проанализировано значение самостоятельной внеаудиторной работы студентов, обосновано роль новейших интерактивных методов обучения – учебной дискуссии, мозгового штурма, кооперативного обучения.

Ключевые слова: учебный процесс, педагогическая технология, самостоятельная работа, интерактивные методы, индивидуальное задание.

M. Nagirnyak, N. Machynska

PRACTICAL ASPECTS OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN HIGHER EDUCATION

The article highlights practical aspects of the educational process in higher education, aimed at acquisition of systematic knowledge, gaining professional skills, formation of personal qualities of students; analyses significance of independent work of students in extracurricular self-study activities; emphasizes the role of innovative interactive methods of teaching such as learning discussions, brainstorming, and cooperative learning.

Key words: learning process, educational technology, self-study, interactive methods, individual tasks.